

Kentsel alanlarda doğal kanallardan kaynaklanan taşkınların analizi ve risk haritasının oluşturulması: Malatya ili örneği

Analysis of floods from natural channels in urban areas and creation of risk map: Malatya province case

Selami KILIÇ¹ , Özgür ÖZDEMİR² , Mahmut FIRAT^{3*}

¹Malatya Su ve Kanalizasyon İdaresi (MASKİ), Malatya, Türkiye.

selamikilic@maski.gov.tr

²Kayseri Su ve Kanalizasyon İdaresi (KASKİ), Kayseri, Türkiye.

ozgurozd@hotmail.com

³İnşaat Mühendisliği Bölümü, Mühendislik Fakültesi, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.

mahmut.firat@inonu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 27.03.2019, Kabul Tarihi/Accepted: 20.09.2019

* Yazışilan yazar/Corresponding author

doi: 10.5505/pajes.2019.21347

Özel Sayı Makalesi/Special Issue Article

Öz

Bu çalışmada, kentsel alandan geçen dere için taşın simülasyon analizi gerçekleştirilmiş ve taşın sularının yayılım haritası oluşturulmuştur. Bunun için Malatya il merkezinde yer alan Horata deresi uygulama alanı olarak seçilmiştir. Çalışma alanında toplamda dört adet dere yer almaktır olup bunlar için geçmişte gözlenen taşın olayları incelenmiş ve sebep olan faktörler değerlendirilmiştir. Uygulama alanında dere için 50, 100 ve 500 yıllık yinelenme süreleri için taşın hidrografları elde edilmiştir. Taşın simülasyonu için Infoworks ICM yazılımı kullanılmış ve farklı yinelenme süreleri için taşın analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda her bir durum için taşın yayılım haritaları oluşturulmuş ve etkilenen bölgeler belirlenmiştir. Özellikle 500 yıllık yinelenme süresi için dere kesitlerinin yetersiz kaldığı ve yerleşim bölgelerinin olumsuz etkileneceği gözlenmiştir. Bu sonuçlara göre, özellikle doğal akışın bozulduğu, kesitin köprü amaçlı daraltıldığı ve menderes oluşan bölgelerde kesitin yetersiz kaldığı, taşın riskinin daha fazla olduğu, bu bölgelerin taşın sularından daha fazla etkilendiği gözlenmiştir.

Abstract

In this study, flood simulation analysis was carried out for the natural channels in the urban area and a risk map of flood waters was formed. For this purpose, Horata channel in Malatya city center was selected as the application area where there are a total of four streams, which have the flood risk potential. The flood events observed in the past were investigated and the factors that cause it were evaluated. Flood hydrographs were obtained for 50, 100 and 500 year return periods for the Horata channel. Info-works ICM was used for flood simulation and flood analysis was performed for different recurrence periods. It was observed that stream sections were inadequate and settlement areas would be adversely affected especially for the return period of 500 years. As a result, flood propagation maps were created for each case and the affected areas were determined. According to the results of these analyzes, the regions where the risk of floods are high can be listed as follows, especially where the natural flow is disturbed, the section is constricted for bridging, the areas where meandering are formed, regions where the section is insufficient.

Keywords: Urban areas, Urban floods, Flood simulation, Flood risk map

Anahtar kelimeler: Kentsel alan, Şehir taşınları, Taşın simülasyonu, Taşın risk haritası

1 Giriş

Kentsel alanlarda yağmursuyu drenaj sistemleri ve kent merkezlerinden geçen dereler çeşitli sebeplerden dolayı taşın üretmekte ve bu da çevreye doğrudan veya dolaylı olarak önemli zararlar vermektedir. Son yıllarda yağış karakteristiklerinde gözlenen değişimler sonucu meydana gelen kısa süreli ve şiddetli yağışlara bağlı olarak taşın olayları çok sık meydana gelmektedir. Bu taşınları oluşturan sebepler incelendiğinde genel olarak; (i) mevcutta hizmet veren drenaj ağının yetersiz olması, (ii) drenaj ağının projelendirilirken yetersiz ve/veya yanlış kapasite tayini, (iii) inşaat sırasında işçilik kalitesi vb. faktörlerden dolayı doğal akış koşullarında meydana gelen bozulmalar, (iv) şehir merkezlerinden geçen derelerde insan müdahalesi ile kesit özelliklerinin değişmesi, (v) çarpık yapılışma ve imar planlarında yapılan hatalar şekilde verilebilir [1]. Literatürde taşınların değerlendirilmesi, taşınlara sebep olan faktörlerin incelenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla farklı

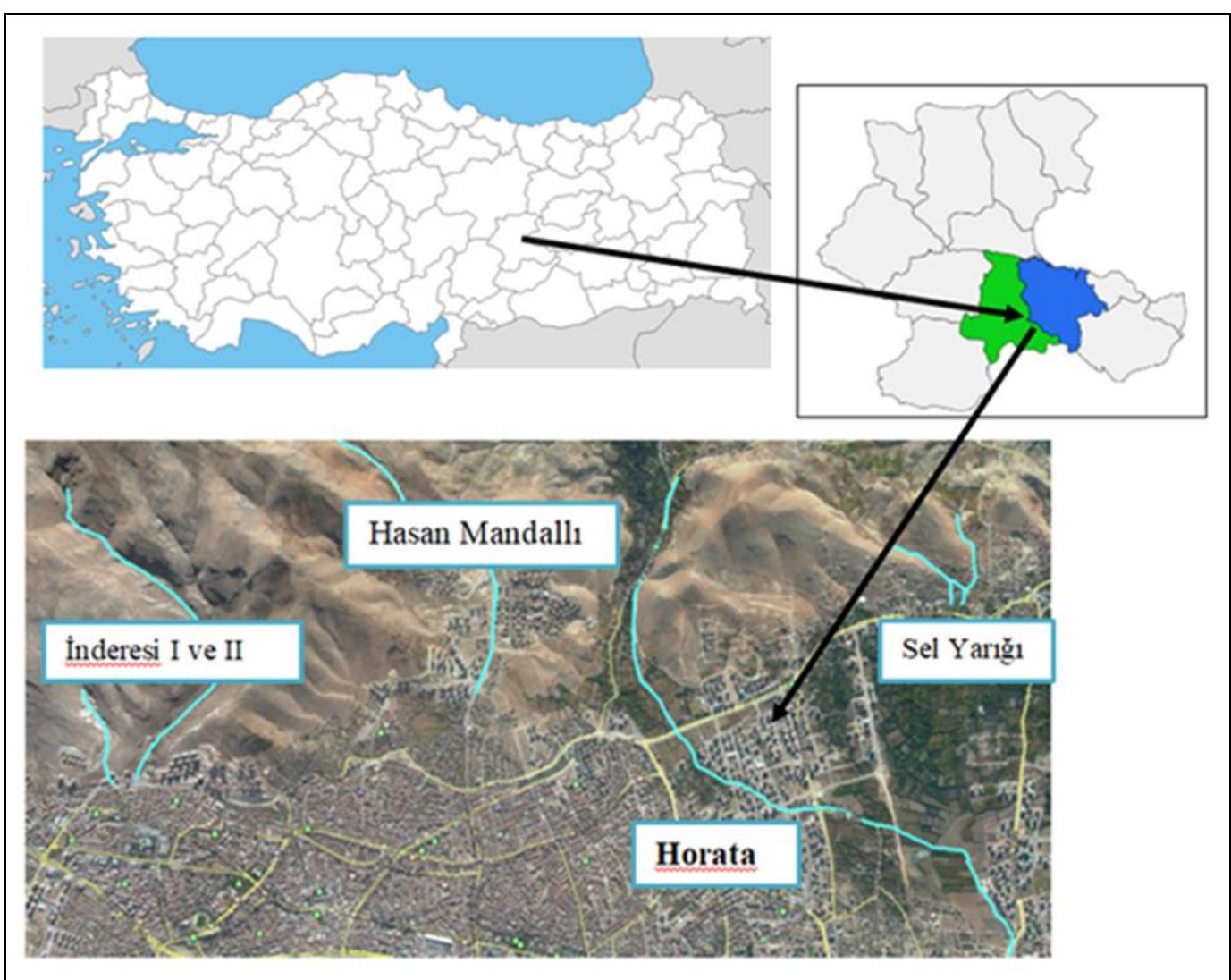
araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmıştır [2]-[6]. Günümüzde kentlerde geçirgenliğin olmadığı ya da en az seviyede olduğu ve bunun da akış katsayısını artırdığı vurgulanmıştır [7]. Arjantin Tucuman Eyaletinde, drenaj kanalları, topografiya, eğim, yer altı suyu ve arazi kullanım türü parametreleri dikkate alınarak kentsel taşın risk haritaları hazırlanmıştır [8]. Taşınları etkileyen faktörler arasında, arazi kullanımı, orman alanlarının azalması, drenaj hatlarının yetersiz kapasiteleri ve müdahaleler ile oluşabilecek taşın zararlarını azaltmak maksadıyla, taşın öncesi, taşın anı ve sonrasında karar vericilere risk yönetimi konusunda yardımcı olmayı hedefleyen çalışma yapılmıştır [9]. Taşınlardan etkilenen Tahran şehrinde; yetersiz drenaj şebekesi, nehirler boyunca kentleşmenin artması ve drenaj ağındaki sorunların taşınların önemli sebebi olduğu vurgulanmış ve taşın risk haritasının gelecek planlaması için önemli olduğu belirtilmiştir [10]. Kentsel alanlardaki taşınların değerlendirilmesi amacıyla, taşın riskinin zamansal ve mekânsal değişimini dikkate alan yeni yaklaşım önerilmiş, zamansal ve

mekânsal performans indisleri tanımlanmış ve Cedar Hollow bölgesi için uygulama gerçekleştirilmiştir [11]. Diğer taraftan, Analitik Hiyerarşî Süreç (AHP) ve Coğrafi Bilgi Sistemler (CBS) yaklaşımalarını kullanılarak kentsel alanlarda taşınan büyüklüğünün ve riskinin tahmin edilmesi amaçlanmış ve elde edilen sonuçlar sahada verileri ile test edilmiştir [12]. Ayrıca, sayısal yükseklik modeli temel alınarak CBS yaklaşımı ile taşınan analizi gerçekleştirmiştir [13]. Şehir taşınları için yapılan çalışmada, azalmış geçirgenlik ve ekonomik ömrünü tamamlamış drenaj ağlarının kentsel alanlarda yıkıcı taşınılara neden olduğu, taşınan potansiyeline sahip alanların haritalarının üretilmesi ve CBS faaliyetleri ile kentsel taşınlar önlenmesi için bir karar mekanizması oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır [14]. Farklı arazi kullanımı senaryoları esas alınarak havzanın hidrolojik sonuçları değerlendirilmiştir ve Ayamama havzası için uygulama gerçekleştirilmiştir [15]. Çin'in Guangzhou kentinde, taşınan durumunda riskli bölgeler ve drenaj ağının davranışını incelenmiş, kentsel alanlarda farklı yağış senaryoları altında, zemin akış katsayıları belirlenerek taşınan risk alanları belirlenmiştir [16]. Bu çalışmada, kentsel alanlarda şehir merkezinden geçen derede meydana gelen taşınanın analiz edilmesi ve buna bağlı olarak risk haritasının oluşturulması amaçlanmıştır. Bunun için Malatya il şehir merkezinden geçen Horata deresi uygulama alanı olarak

seçilmiştir. Uygulama alanında farklı yinelenme sürelerinde Q50, Q100 ve Q500 debisi için taşınan simülasyonu gerçekleştirilmiş ve risk bölgeleri belirlenmiştir.

2 Çalışma alanı

Uygulama alanının (Malatya ilinin) Güneyinde yer alan Beydağlarının eteklerinde toplanan yağış suları kuru dereler ile şehir merkezine iletilmektedir (Şekil 1). Uygulama alanında Battalgazi ve Yeşilyurt merkez ilçelerinde geçmişte birçok taşınan olaylarının yaşandığı dört adet dere yatağı bulunmaktadır. Şekil 1'de gösterilen İnderesi 1-2, Hasan Mandallı, Horata ve Sel Yarığı dereleri, mansabında bulunan yerleşim yerlerini ve tarım alanlarını tehdit etmektedir. Zaman zaman ani yağışlardan dolayı su baskınları oluşmakta dere kesitlerinin yetmemesi veya mansap şartlarının ortadan kaldırılmasından dolayı ciddi zararlar meydana gelmektedir. Çalışmada yer alan bu dört dere içerisinde Horata deresi Konak Mahallesi sınırlarından geçerek Meyvecilik Araştırma Enstitüsü civarından Bostanbaşı yol ayrimının yer aldığı çevre yolu civarında deşarj olmaktadır. Gerek havza alanının büyük olması, gerekse de mevcut kanalın kesitinin dar ve birçok noktada engel, menfez ve yapışmanın bulunması, bu derenin taşınan oluşturma riskini artırmaktadır [17].

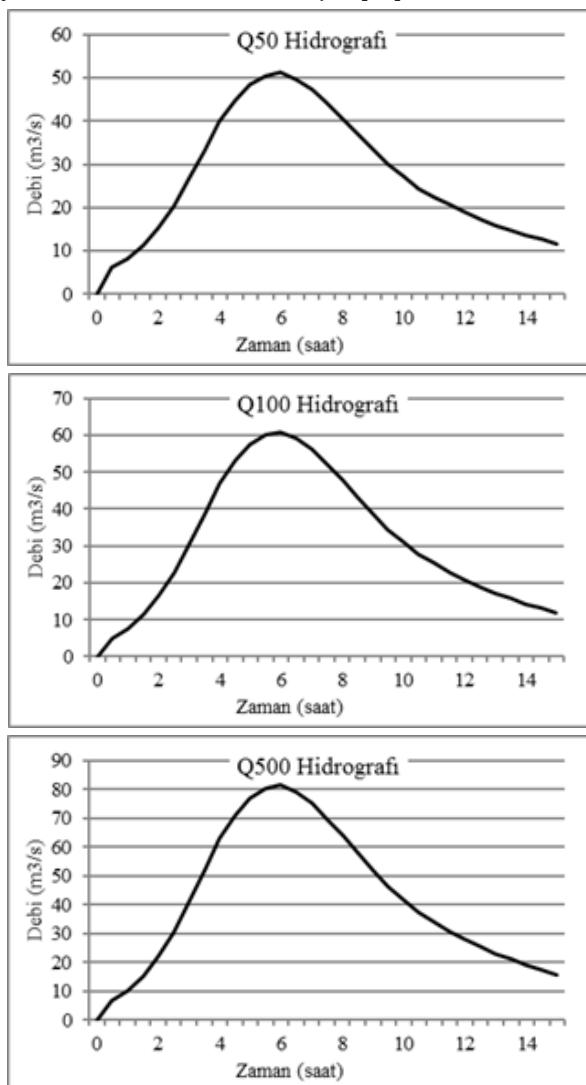

Şekil 1: Uygulama alanı [1], [17].

3 Taşın risk haritasının oluşturulması

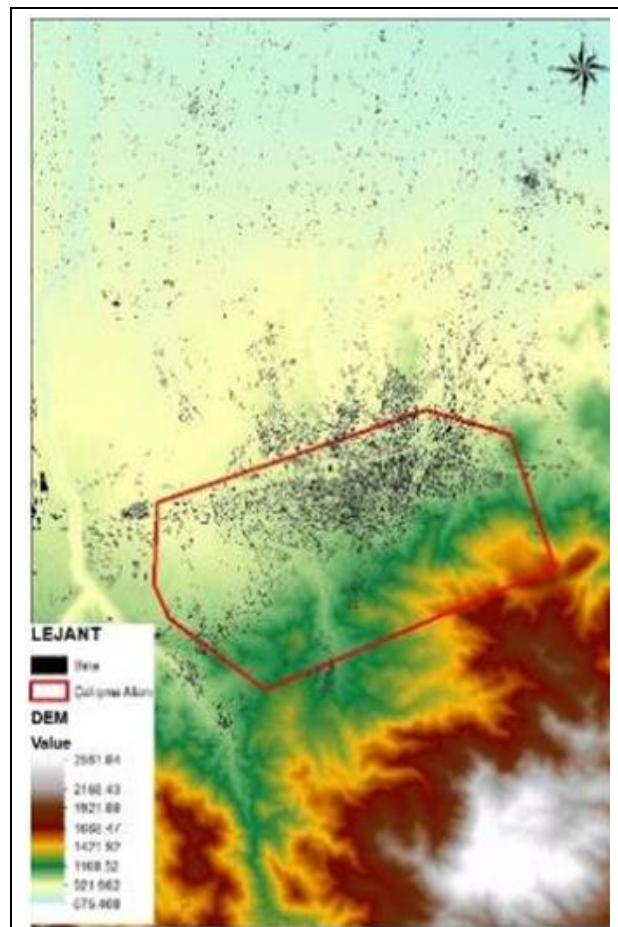
3.1 Verilerin ve alıtların elde edilmesi

Horata deresi için DSİ 9. Bölge Müdürlüğü'nden temin edilen 50, 100 ve 500 yıllık taşın debileri ve hidrograflar kullanılmıştır (Şekil 2). Horata deresi için 500 yıllık yinelenme süresine karşılık gelen hidrografa göre, taşın debisi altıncı saatte pik debide (81 m³/s) ulaştığı bundan sonraki sürede ise çekilmeye başladığı görülmektedir. Benzer şekilde 100 ve 50 yıllık yinelenme sürelerinde altıncı saatte gözlenen maksimum debiler ise sırasıyla 60 m³/s ve 52 m³/s şeklinde verilebilir [17]. Böylece ait sayısal yükseklik modelinin oluşturulmasında, MASKİ Genel Müdürlüğü'nün 2017 yılında yaptırdığı İçmesuyu Master Planı kapsamında saha ölçümüne göre 1 m hassasiyetle oluşturulan sayısal eşyakselti haritası dikkate alınmıştır [18].

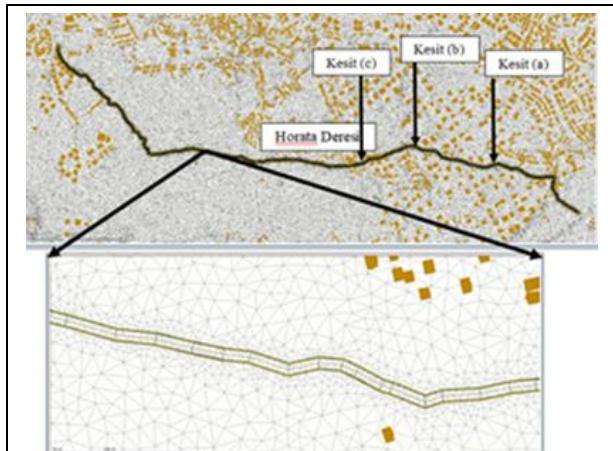

Şekil 2: Horata Deresi Q50, Q100 ve Q500 hidrografları [17].

Bölgelere ait eşyakselti haritası yardımıyla sayısal yükseklik modeli oluşturulmuştur (Şekil 3) ve Inforworks ICM kullanılarak üçgen model oluşturulmuştur (Şekil 4). Bu üçgen modeldeki koordinat ve kot değerleri referans alınarak yağış senaryosuna göre suyun hareket yönü ve birikme noktaları belirlenmektedir.

Şekil 3: Uygulama bölgesi sayısal yükseklik modeli [17].

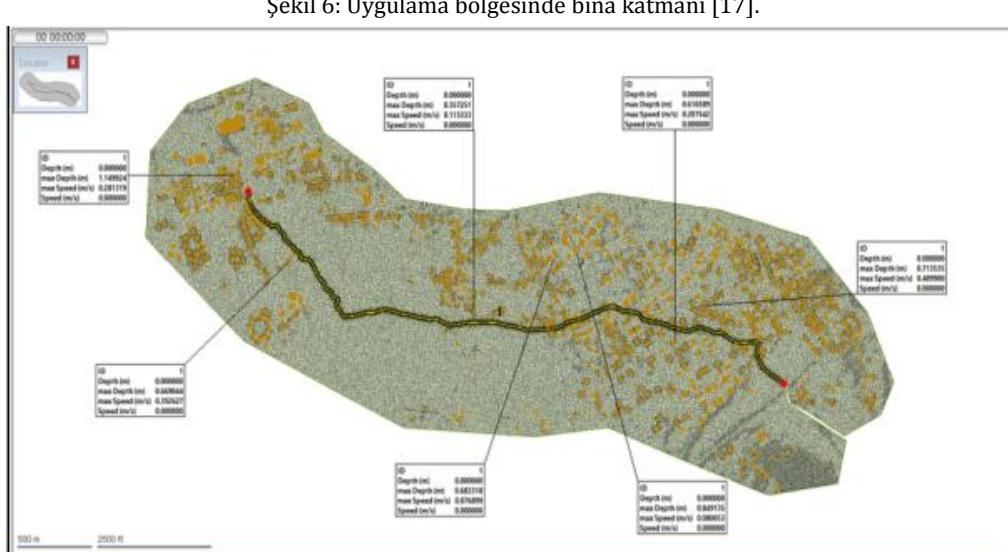
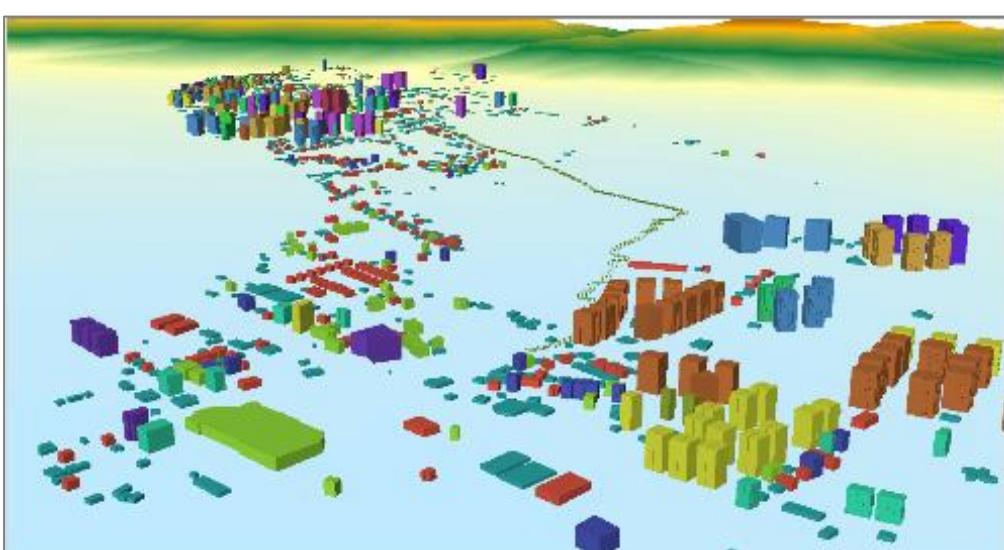
Şekil 4: Uygulama bölgesinde oluşturulan üçgen model [17].

Üçgen modelde üçgenlerin büyüklüğü ve sıklığı, bölgein topografik yapısına göre belirlenmekte, kot farkının çok fazla olduğu yerlerde daha sık, düz bölgelerde daha büyük üçgenler gözlenmektedir. Horata deresinin saha ölçümleri yapılmış, dere güzergâhi ve en kesit değişiminin gözlemlendiği noktalarda (Şekil 5'te işaretlenen a, b ve c kesitlerinde) en kesitleri alınmış ve modele eklenmiştir (Şekil 5). Şehir merkezlerinde meydana gelebilecek taşınlar özellikle yerleşim yerleri için tehlike oluşturacağından dolayı, üçgen modelin ve risk haritasının oluşturulmasında bina verileri ayrı bir katman olarak modele eklenmiştir (Şekil 6).

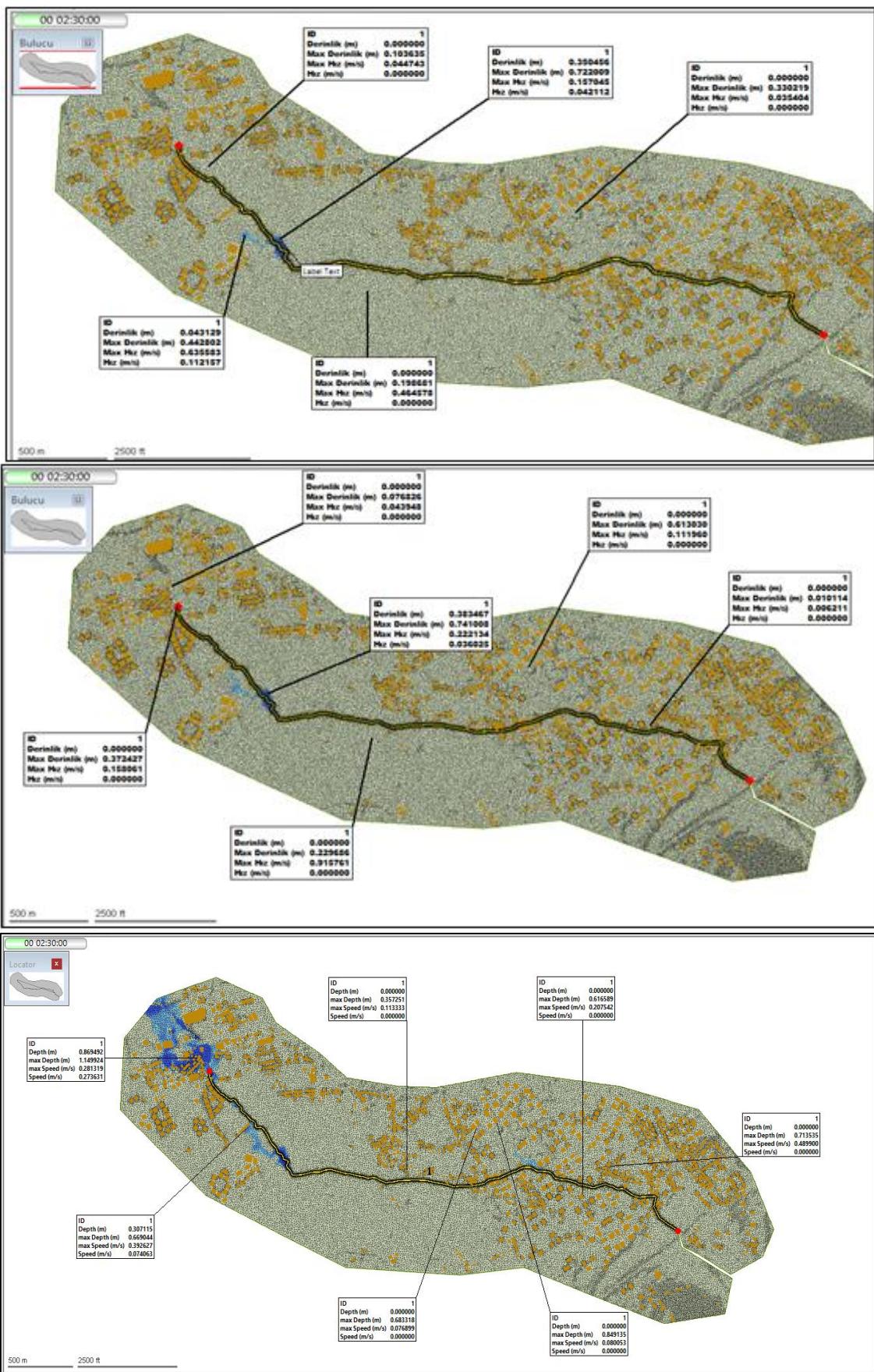
3.2 Horata deresi için taşın analizi

Horata deresi için farklı yinelenme sürelerine ait taşın hidrografları dikkate alınarak Infoworks ICM yardımıyla taşın simülasyonu gerçekleştirilmiş ve farklı zaman adımları için taşın yayılım haritası ortaya konulmuştur. Bu simülasyonlar sonucunda oluşan su derinlikleri hidrografin 0, 2.5, 7.5 ve 10. saat adımları için ayrı ayrı değerlendirilmiş ve sonuçlar sırasıyla Şekil 7, 8, 9 ve 10'da verilmiştir [17]. İlk

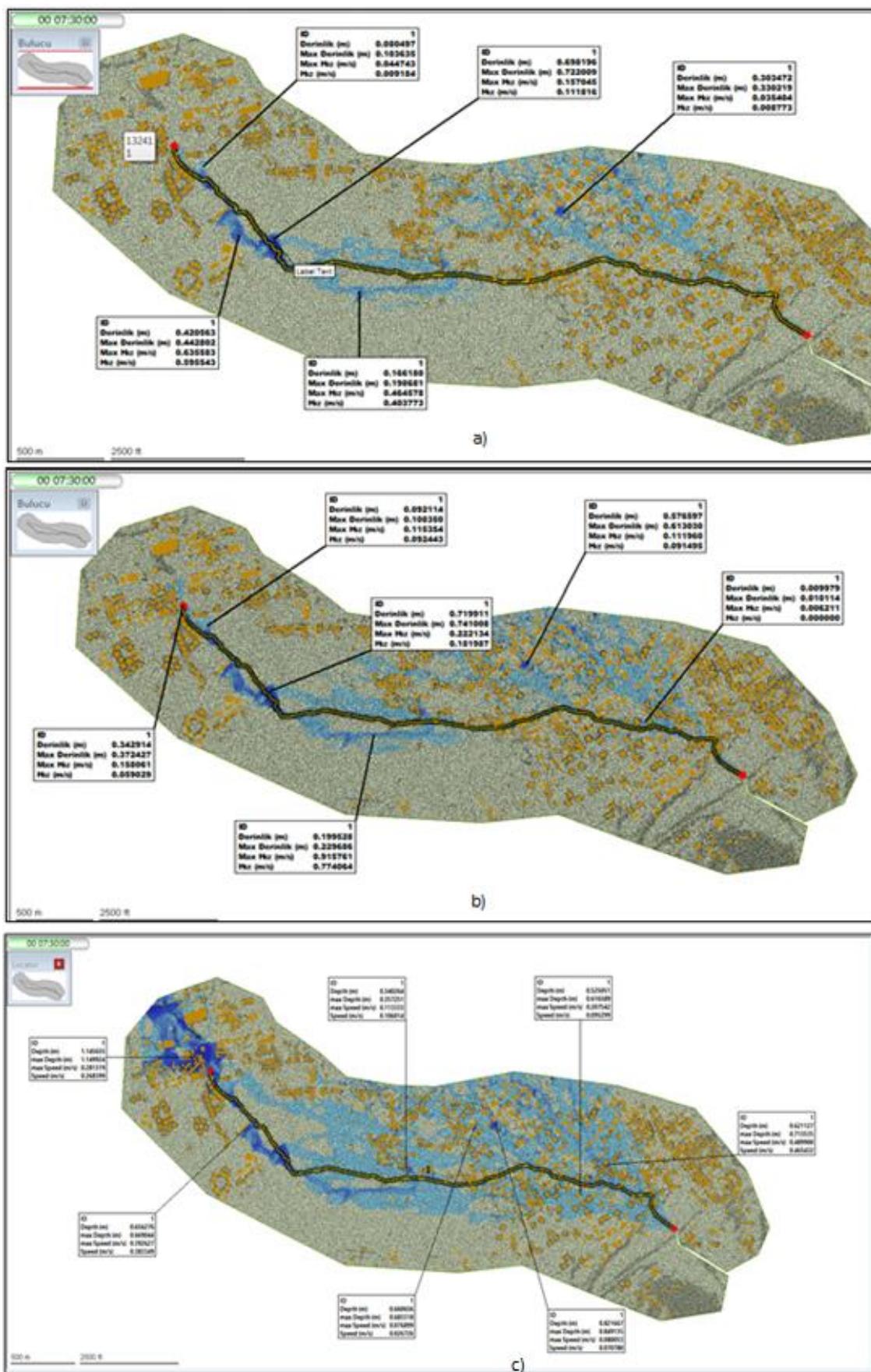
önce simülasyonun başlangıcı yani sıfırinci (0) saat için yayılım haritası oluşturulmuş ve ancak herhangi bir taşın gözlenmemiştir. Farklı yinelenme süreleri için elde edilen hidrograflar incelendiğinde başlangıç anında taşın debisinin oldukça düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu da simülasyonun başlangıcında kanal kesitlerinin bu düşük seviyedeki taşın debilerinin sorunsuz bir şekilde ilettilmesi açısından yeterli olduğu şeklinde değerlendirilebilir [17].

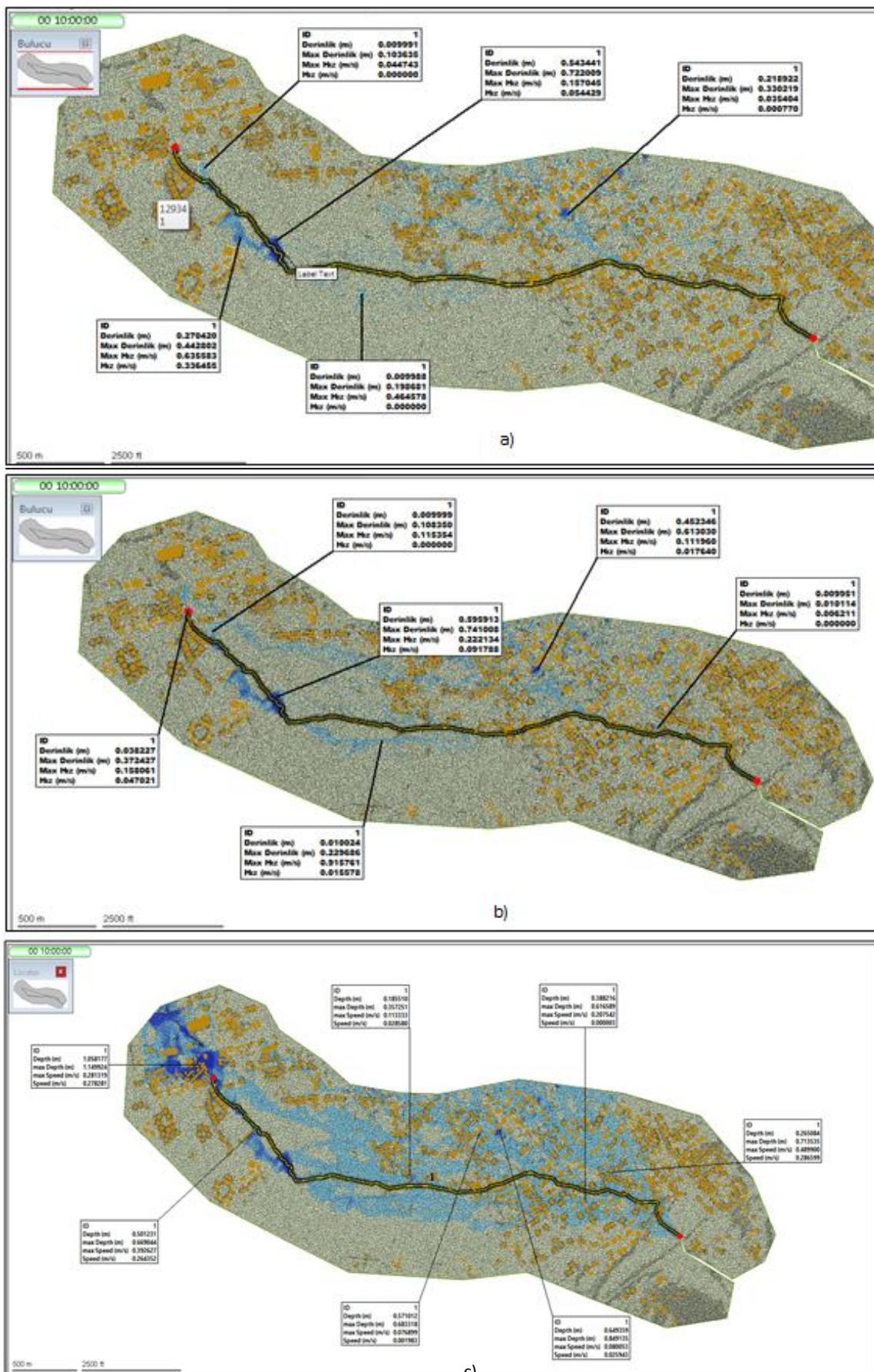
Şekil 7: Horata Deresi Q50, Q100 ve Q500 debisi için (0. Saat) simülasyon sonucu [17].

Şekil 8: Horata Dere için 2.5 saatlik simülasyon sonuçları a) Q50 debisi b)Q100 debisi c)Q500 debisi [17].

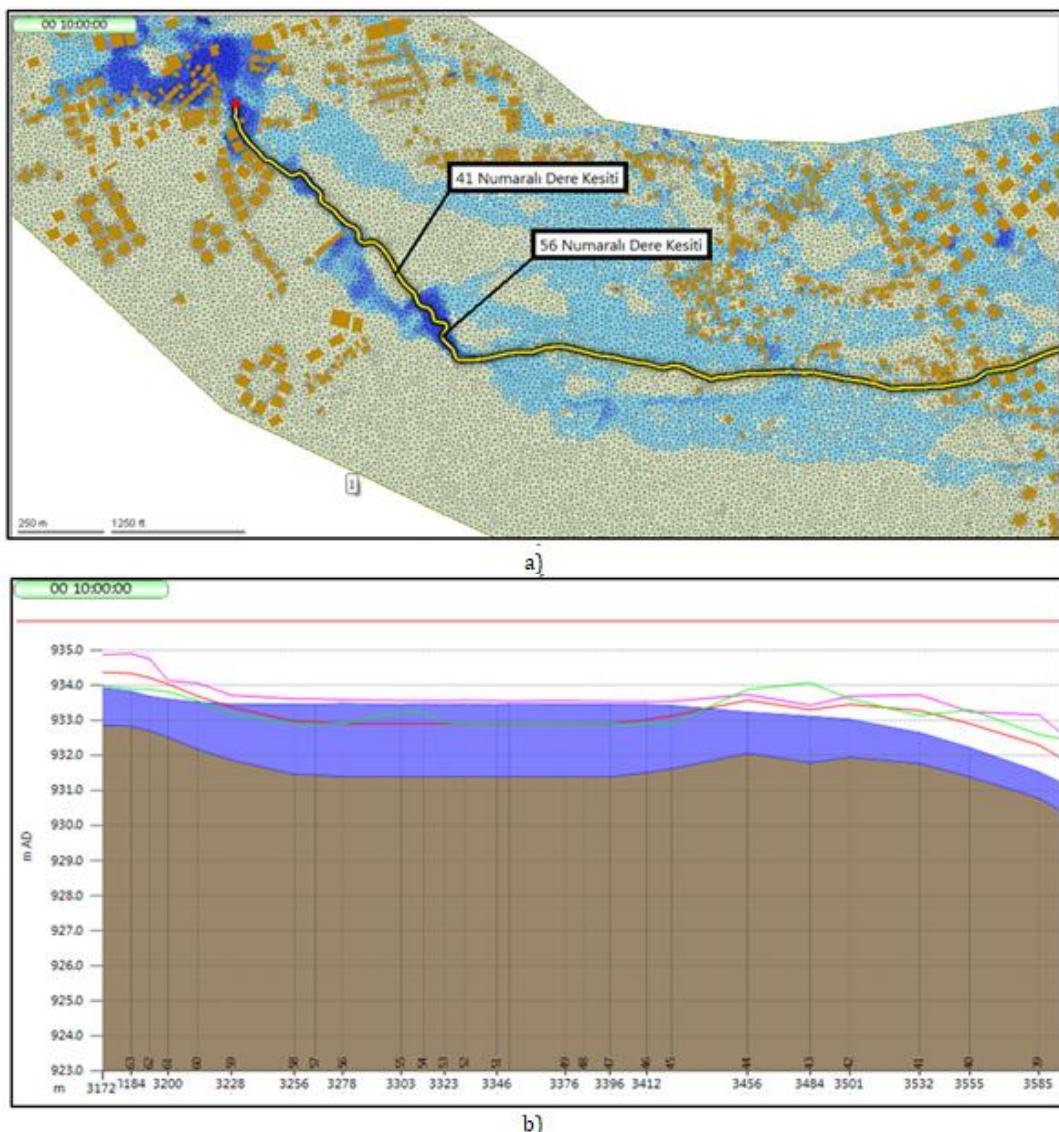
Şekil 9: Horata Dereesi için 7.5 saatlik simülasyon sonuçları a) Q50 debisi b)Q100 debisi c)Q500 debisi [17].

Şekil 10: Horata Dere için 10 saatlik simülasyon sonuçları a) Q50 debisi b)Q100 debisi c)Q500 debisi [17].

Q50 debisi uygulandığında, genel vaziyet planında görüldüğü gibi belirli bölgelerde kesit yetersiz kalırken, bazı bölgelerde ise taşınların yavaş yavaş olumaya başladığı söylenebilir (Şekil 8). Horata deresi için sahada yapılan incelemelerde, kesitin daraldığı bölgeler tespit edilmiş ve bu bölgelerde özellikle seviye değişimleri incelenmiştir. Taşın derinliği bazı bölgelerde 2.5 saatin sonunda 35 cm gibi bir seviyeye ulaşmaktadır. Düşük yinelenme süresinde ve henüz pik debiye ulaşmadan elde edilen sonuçlar, özellikle o bölgedeki yerleşim yerleri için önemli risklerin oluşma olasılığının yüksek olduğu anlamlı taşımaktadır. İkinci zaman adımında (2.5 saatin sonunda) Q100 debisine ait simülasyon sonucunda hemen hemen aynı bölgede taşının yaşandığı ve yaklaşık 40 cm su derinliğinin oluştuğu görülmektedir. Aynı zaman diliminde yinelenme süresinin artmasına bağlı olarak oluşan debilerin kritik noktalarda (mühahale sonucu daraltılmış kesitlerde) risk ihtimalini artttığı söylenebilir. Horata deresi Q500 debisine ait simülasyonda (2.5 saat sonundaki) gözlemlerde özellikle dere güzergahında menderes olan noktalarda ve derenin mansap kesiminde yer yer 100 cm'yi bulan su derinliklerinin oluştuğu görülmektedir.

Horata Deresinde çeşitli yinelenme sürelerine ait debiler için simülasyon sonucuna göre dere güzergâhının geçtiği bölgelerde yerleşim yerlerinin sel suları altında kalacağı açıklık kazanmıştır (Şekil 9 ve 10). Özellikle derenin menderes yaparak geçtiği bölgeler, taşın sularının kesitten dışarı çıktıığı bölgeler olarak göze çarpmaktadır. Bu bölgelerde geçmiş yıllarda sorumlu kuruluş tarafından çeşitli yapısal tedbirler alınsa da bu tedbirlerin yetersiz kaldığı söylenebilir. Söz konusu bölge bir cazibe merkezi olmakta, her geçen gün yapılaşma artmaktadır ve dere kesiti daralmaktadır. Taşın yayılım haritalarından da görüldüğü gibi kesit daralmasının gözlendiği noktalarda riskin daha fazla olduğu, gelen suların kesitten geçemediği ve kapasitenin yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Farklı yinelenme sürelerine göre yapılan taşın simülasyonları sonucunda en fazla yayılmanın görüldüğü noktalar detaylandırılmış (Şekil 11). Şekil incelendiğinde, özellikle 56 nolu noktadan belli bir mesafede kanal tabanında ters eğim olduğu görülmektedir. Kesit daralması, bazı bölgelerde gözlenen menderes ve ters eğimin taşın riski üzerinde etkili olduğu ve taşın sularının dere güzergahında yerleşim yerleri için tehlike oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 11(a): Horata Deresi ve 41 ve 56 numaralı noktaların planda gösterimi. (b): 41 ve 56 numaralı kesitler arasında seviye değişimi [17].

4 Sonuçlar

Bu çalışmada Malatya il merkezinden geçen Horata deresi için taşın simülasyonu gerçekleştirilmiştir. Uygulama alanında, kazi, dolgu, köprü, yol, bina vb. yapılar ile doğal derelerin kapatıldığı veya kesitleri daraltıldığı görülmüştür. Ayrıca geçmişte gözlenmiş su basması kayıtları inceleninde, drenaj hatlarında yanlış kullanım ve kesitin kum vb. maddeler ile dolması önemli etkenler olarak gözlenmiş ve dere yatakları kapatıldığı için sel sularının sokaklarda akışa geçtiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Horata deresi için 50, 100 ve 500 yıllık yenilenme süreleri için taşın hidrografları elde edilmiş ve taşın analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre 50 yılın altındaki taşın debilerinde Horata Deresi güzergâhında kayda değer su baskalarının olmadığı görülmüştür. Ancak 50, 100 ve 500 yıllık yenilenme sürelerinde yerleşim yerlerinde ve ana ulaşım yollarında su derinliklerinin 1 m'nin üzerinde gerçekleştiği ve dere güzergâhi boyunca yerleşim yerlerinin sel suları altında kalacağı gözlenmiştir. Özellikle derenin menderes yaparak geçtiği bölgelerde taşın sularının kesitten dışarı çıktıği ve mevcut kapasitenin yetersiz kaldığı göze çarpmaktadır. Dere güzergâhi boyunca kanal hattının yer yer menfez ve köprü gibi yapılarla kesildiği ve ters eğimlerin olduğu gözlenmiştir. Taşın yayılma haritalarına göre, bu kesit daralmasının gözlemediği noktalarda riskin daha fazla olduğu, gelen suların kesitten geçemediği ve kapasitenin yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Dere güzergâhi boyunca imar ve yapılaşma çalışmaları sonucunda doğal yapının bozulması ve tarım arazilerinin yerini geçirimsiz asfalt ve beton yapılarının olması, şiddetli yağışlar sonucunda yağış sularının neredeyse tamamının akışa geçmesine ve bunun sonucu olarak da taşınlara sebep olabilmektedir. Bu nedenle uygulama alanında kesit daralmasına neden olan köprü-menfez gibi yapıların yeniden gözden geçirilmesi, ters eğim oluşan güzergâhin yeniden düzenlenmesi, yan kanallara suyun alınması için oluşturulmuş ve kanal kesitinin daralmasına neden olan yapının düzenlenmesi gibi önlemlerin taşın riskinin azaltılmasında önemli faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

5 Teşekkür

Bu çalışma, Selami KILIÇ tarafından yapılan Yüksek Lisans Tezinden üretilmiş ve İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, İÜ-BAP FYL-2017-591 numaralı projesi ile desteklenmiştir. Yazarlar, Desteklerinden dolayı İÜBAP Birimi'ne ve teknik desteği için MASKİ Genel Müdürlüğü'ne teşekkür etmektedir.

6 Kaynaklar

- [1] Kılıç S, Özdemir Ö, Fırat M. "Kentsel Alanlarda Yağmursuyu Drenaj Sistemlerinde Taşın Riski Oluşturan Faktörler: Malatya İli Örneği". *Uluslararası Su ve Çevre Kongresi, SUCEV2018*, Bursa, Türkiye, 22-24 Mart 2018.
- [2] Gogate NG, Kalbar PP, Raval PM. "Assessment of stormwater management options in urban contexts using Multiple Attribute Decision-Making". *Journal of Cleaner Production*, 142, 2046-2059, 2016.
- [3] Benzerra A, Cherrared M, Chocat B, Cherqui F, Zekiouk T. "Decision support for sustainable urban drainage system management: A case study of Jijel, Algeria". *Journal of Environmental Management*, 30, 46-53, 2012.
- [4] Caradot N, Granger D, Chappier J, Cherqui F, Chocat B. "Urban flood risk assessment using sewerflooding databases". *Water Science and Technology*, 64, 832-840, 2011.
- [5] Ebrahimian A, Ardesir A, Rad IZ, Ghodsypour SH. "Urban stormwater construction method selection using a hybrid multi-criteria approach". *Automation in Construction*, 58, 118-128. 2014.
- [6] Hlodversdottir AO, Bjornsson B, Andradottir HO, Eliasson J, Crochet P. "Assessment offlood hazard in a combined sewer system in Reykjavik city centre". *Water Science and Technology*, 1, 1471-1477, 2015.
- [7] Ravagnani F, Pellegrinelli A, Franchini M. "Estimation of Urban Impervious Fraction from Satellite Images and Its Impact on Peak Discharge Enterin a Strom Sewer System". *Water Resources Management*, 23, 1893-1915, 2008.
- [8] Fernandez DS, Lutz MA. "Urban flood hazard zoning in Tucuman Province, Argentina, using GIS and multicriteria decision analysis". *Engineering Geology*, 111, 1-4, 2009.
- [9] Tingsanchali T. "Urban flood disaster management". *Procedia Engineering*, 32, 25-37, 2011.
- [10] Salehi E, Rafii Y, Behtash MRF, Aghababai MT. "Urban Flood Hazard Zonation Using GIS and Fuzzy-AHP Analysis (Case study: Tehran city)". *Journal of Environmental Studies*, 39, 40-42, 2018.
- [11] Ahmad SS, Simonovic SP. "Spatial and temporal analysis of urban flood risk assessment". *Urban Water Journal*, 10(1), 26-49, 2013.
- [12] Ouma YO, Tateishi R. "urban flood vulnerability and risk mapping using integrated multi-parametric AHP and GIS: methodological overview and case study assessment". *Water*, 6, 1515-1545, 2014.
- [13] Curebal I, Efe R, Ozdemir H, Soykan A, Sönmez S. "GIS-based approach for flood analysis: case study of Keçidere flash flood event (Turkey)". *Geocarto International*, 31(4), 355-366, 2015.
- [14] Radmehr A, Aragninejad S. "Developing strategies for urban flood management of tehran city using SMCDM and ANN". *Journal of Computing in Civil Engineering*, 28, 05014006-1, 2014.
- [15] Nigussie TA, Altunkaynak A. "Assessing the hydrological response of ayamama watershed from urbanization predicted under various landuse policy scenarios". *Water Resources Management*, 30(10), 3427-3441, 2016.
- [16] Zhu Z, Chen Z, Chen X, He P. "Approach for evaluating inundation risks in urban drainage systems". *Science of the Total Environment*, 553, 1-12, 2015.
- [17] Kılıç S. Kentsel Alanlarda Drenaj Sistemlerinde Risk Bölgelerinin Belirlenmesi: Malatya İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Malatya, Türkiye, 2018.
- [18] MASKİ. Malatya Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi (MASKİ) Genel Müdürlüğü İçmesuyu Daire Başkanlığı, İçme Suyu Master Plan Raporu. 2017.